

A KÖZEL FÉL ÉVEZREDIG FENNÁLLT SZERVEZET – A CÉHEK TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA (1307-1872)

RIGÓ BALÁZS

A HUN-REN-ELTE
Jogtörténeti Kutatócsoport
blogja

A SZERZŐ:

DR. RIGÓ BALÁZS

ADJUNKTUS

ELTE ÁJK RÓMAI JOGI ÉS
ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGTÖRTÉNETI
TANSZÉK

RIGO.BALAZS@AJK.ELTE.HU

2024. november 18.

A céh a középkori Európára jellemző társaság, amely az egyazon foglalkozást űző kézművesek érdekvédelmi testületeként szolgált. Ezt a testületet a helyi piacon kizárólagos termelési, szolgáltatási és egyedárúsítási kiváltsággal ruházták fel.¹ Ez a gazdasági jelleg kiegészült a termékek ellenőrzésének, a tanoncképzésnek és a kontárok elleni védekezésnek az ellátásával. Tehát a céh a gazdasági érdekvédelmi funkciók mellett hatósági és minőségbiztosítási feladatokat is ellátott.²

Politikai-jogi szempontból a céh a rendi társadalmon belül a horizontális, korporációs formák közé tartozott, sőt Európa-szerte egységes rendszert alkotott, mely spontán módon keletkezett és állt fenn félezer évig minden központi

irányítás nélkül.³ A céhek létrejöttében a városok kialakulása töltött be óriási szerepet, a középkori város és céh szétválaszthatatlanul fonódott egybe, még a kevésbé városiasodott területeken is. Valójában mindkettő a rendi társadalmon belüli zárt, patriarchális, a helyi döntéshozatalban mégis bizonyos részvételt megteremtő szerveződés volt.

Mivel a városi lakosság jelentős részét a kézművesek alkották, érthető, hogy a céhek a városi élet legfontosabb szervezeteivé váltak. A céhtagság egyben polgárjogot is eredményezett, mivel egyik előfeltétele volt a másoknak, ugyanis a sikeres mestermunka, a remek elkészítésének igazolásával lehetett polgárjogért folyamodni a városi magisztrátushoz, majd a polgárjog megszerzése után, a céh felvette a legényt a céhbe és idővel vált mesterré. Sőt, a tehetős, előkelő céhek tagjaiból kerültek ki többnyire a városi tanács tagjai és a bíró. Ezáltal a céhtagság és céhmesterség a helyi öngazgatás előiskolájaként szolgált.⁴

A vallási jelleget tekintve saját oltáruk volt, vagy egyazon oltár körül tömörültek. Testületük védőszentje az oltár védőszentjéről kapta a nevét. Az egyházi szertartásokon büntetés terhe mellett testületileg jelentek meg. Halottaikat maguk temették el. A vallás a céh mindennapi életvitelét is átszötte, a céhbeli szertartások pedig a vallási szertartásokkal mutattak rokonságot.⁵

A céh társadalmi jellegét tekintve kiemelendő, hogy az azonos ipart űző kézművesek egy utcában laktak, így a városnegyedek, utcák révén helyileg is kialakult az együvé tartozásuk, az identitásuk tudata. A városfalon adott falszakasz védelme és rendben tartása is rájuk hárult. Mindezek a funkciók a céhek kialakulását vizsgáló elméletekben is megmutatkoznak.⁶

Bizonyos szerzők a céhek kialakulása okának a vallási, míg mások a gazdasági, társadalmi vagy a hadi funkció betöltését tulajdonítják. Ezek egyike sem kell azonban, hogy kizárja a másikat. Hiszen a céhek azokban a városokban jöttek létre, amelyek már létükkel – Bibó István szavaival élve – „a szabadság kis köreiként” áttörték a hűbériség merev társadalmát. A fizikai védelem továbbá elemi hadi szükségletként jelentkezett. Sőt, a védelmet az emberi élet minden momentumát irányító Isteni gondviselés eszmei oldalról is biztosította. Így ezek összességében tették ki a középkori élet egészét, ráadásul egy közösség, legyen az először csak vallási, iparüzési vagy védelmi, ha valamilyen szinten intézményesülni akart, akkor anyagi alapokkal, jogi rendezettséggel és fizikai védelemmel is rendelkeznie kellett az identitást meghatározó eszmei azonosulás mellett. Tehát az intézményesülés maga után vont a hiányzó funkciók betöltésének képességét is, következetes módon, amikor a céhek már működtek, akkor mindegyik

C.52

funkciót, akár kezdetlegesen is, de el kellett látniuk.⁷

Ezek az általános tendenciák Magyarországon sem voltak másként.

A kézművesipar fejlődése a nyugati civilizációval való érintkezés a vendégek, a hospesek betelepülése révén jött létre a városokban (Esztergom, Buda, Pest, Székesfehérvár) II. Géza (1141-1162) uralkodása alatt. A magyarországi céhek olasz (velencei vagy lombard) és a szász gyűjtőfogalom alatti (flandriai, alsó-rajnai és vesztifáliai) idegenek révén alakultak ki a XIII. század vége felé a Szepességben és az erdélyi szász városokban és Felső-Magyarországon (Pozsony, Kassa), sőt Debrecenben is. Az első ismert céhlevél a kassai szűcsöké 1307-ből. A valódi céhszervezetek a XIV. század második felében alakultak ki, köszönhetően az Anjouk gazdasági reformjainak.

1376-ból két céhlevél maradt ránk. A kevésbé jelentős a pozsonyi mészárosok, pékek és cipészek egyesített céhszabályzata, mely szigorú élelmszervezési rendelkezéseket tartalmazott. Sokkal jelentősebb az erdélyi szászok hét székének céhszabályzata,

amely a hét szék összes céhére vonatkozott. Tartalmazott az összes céhre kötelező általános és az egyes céhekre kötelező különös részi szabályokat is.

Kodifikációs szempontból is igen fejlett szabályzat volt.

Normái között találhatjuk a kiváltságok, a szervezeti felépítés, a céhtagok választásának, jogainak, kötelezettségeinek és a mesterségekre vonatkozó részletszabályok rendezését is. A XV. század a céhek virágzásának időszaka, míg a XVI-XVII. században a török hódoltság és a kuruc háborúk miatt Magyarország területének egyharmadán a céhes ipar válságba került, szinte eltűnt. Ugyanakkor Erdélyben és Felső-Magyarországon, a harcoktól nem érintett területeken fénykorát élte. A főként a török hódoltság előtti kiváltságleveleket a XVII-XVIII. század fordulóján megerősítették vagy újakat adtak ki. Az új kiváltságlevelek tömeges kiadása és az ország újjáépítésének szükségessége miatt a XVIII. században a céhek szabályozására egyre inkább a központi hatalom törekedett. Sőt, a században a korábbi kiváltságlevelek helyett egyre inkább rendeletek útján szabályozták a céhrendszert. E miatt az egységesítés miatt a céhlevelek egyedi jellege 1738 után eltűnt.

Az ország újraegyesítéséből fakadóan a XVIII-XIX. században a céhek alakulásában ellentétes irányú folyamatok zajlottak. Az Alföldön és a Dunántúlon, azaz a korábbi hódoltsági területeken a céhek

újjászerveződését, míg a török hódoltságtól megkímélt területeken egy gyors virágzást követő lassú hanyatlást tapasztalhatunk. Így a céhek kialakulása és bomlása egyszerre jelentkezik. A XIX. századi társadalmi-gazdasági folyamatok összefüggésében az osztrák ipar hatásával, térnyerésével, versenyelőnyével, a kapitalizmus kialakulásával ugyanakkor a magyar gazdaság fejletlenségével, az ország agrár jellegével érthetővé teszik miként volt lehetséges, hogy a XIX. században a magyarországi céhes ipar másodvirágzását élte.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alatt a rendiség megszűnt, és a céh mint tipikus középkori maradvány is válságba jutott. A gazdaság modern alapokra helyezését folytatták, így gyakorlatilag a céhek sorsa is megpecsételődött.⁸ A neoabszolutizmus alatt a céhek formálisan megmaradtak, mivel azonban a neoabszolutizmus gazdaságpolitikája szintén a szabad verseny talaján állt, a céhek már vergődtek. Míg jogilag és végérvényesen az ipartársulatok bevezetésével az 1872. évi VIII. tc., az első ipartörvény szüntette meg őket.⁹

Hivatkozások:

- ¹ Nagybakay Péter: Magyarországi céhbehívótablák, Budapest, 1981. Corvina, 5-6. p.
- ² Lippay István: Az ipartestületekről és az Ipartestületek Országos Központjáról, Budapest, 1932. Pallas, 12-25. p.
- ³ Nagybakay Péter: Céhek, céhemlékek Veszprém megyében, Veszprém, 1971. Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, 5-13. p.

⁴ Uo.

⁵ Bodgán István: Kézművesek mestersége. Budapest, 1989. Gondolat, 38-39. p.

⁶ Bagi Zoltán Péter: Bevezetés. In: Vajk Borbála – Bagi Zoltán Péter (szerk.): Győri céhes kiváltságlevelek a 16 - 18. századból. I. kötet. Győr, 2021. Győr Megyei Jogú Város Levéltára, 6-17. p.

⁷ A különféle elméletekre lásd a fenti hivatkozásokban szereplő irodalmat.

⁸ Az 1840. évi jogalkotás, a 16., 17., 18., 19. és 20. tc.-k a magyar gazdaságot modern alapokra helyezték. Gazdaságilag lehetővé tették a rendi berendezkedés lebontását. Ezeket a törvényeket a neoabszolutizmus is fenntartotta. A hűbéri társadalom kiváltságainak a megszüntetésére azonban 1848-ig még várni kellett.

⁹ A hazai szabályozáshoz lásd: Szádeczky Lajos: Iparfejlesztés és a céhek története Magyarországon I-II, Budapest, 1913. Országos Iparegyesület; Eperjessy Géza: Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686-1848), Budapest, 1967. Akadémiai Kiadó; Binder Pál – Kovács Géza (szerk.): A céhes élet Erdélyben, Bukarest, 1981. TÉKA; Tuza Csilla: Állami céhszabályozás Magyarországon III. Károly és Mária Terézia uralkodása alatt / Zunftregulierung in Ungarn während der Regierungszeit von Karl III. und Maria Theresia. Budapest, 2018. Line Design.

Képek elérhetősége:

1. oldal: A veszprémi lakatgyártó céh behívótablája 1725. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém. Forrás: <https://mnmu.hu/hu/gyujtemenyek/historical-repository/ipartorteneti-gyujtemenyek>
1. oldal: Csizmadia céhjelvény. <https://mnmu.hu/hu/gyujtemenyek/historical-repository/ipartorteneti-gyujtemenyek>
2024. november 18.

A cikkekben feltüntetett állítások a szerző saját véleményét képezik.

A blogon megjelent művek utánközlése csak a szerző és a szerkesztőbizottság engedélyével lehetséges. Ennek megszegése jogi felelősségvonalat eredményez.

Erre, a blogon megjelent írásra a következőképp lehet hivatkozni:

Rigó Balázs: A közel fél évezredig fennállt szervezet – A céhek történetének vázlata (1307-1873). In: **JOG.történet**. A HUN-REN-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport blogja. 2024. november 18. mtajogtortenet.elte.hu/blog/rigo-balazs-cehek-tortenete